

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/21974> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Hermans, Dagobert Bernardus Maria

Title: Middeleeuwse woontorens in Nederland : de bouwhistorische benadering van een kasteelvorm

Issue Date: 2013-10-17

Hoofdstuk 11

Torens binnen een stedelijke omgeving

Inleiding

Binnen de stedelijke omgeving komen in Nederland ook torens voor die qua uiterlijk gelijkenis vertonen met woontorens. Het gaat hier niet om de zogenaamde stadskastelen, de grote langgerekte stenen huizen, zoals zij bijvoorbeeld in Utrecht voorkomen.¹

Onderzocht is of de torens gelijkenis vertonen met woontorens op het platteland en of ze daaraan gelijkgesteld kunnen worden. In dit hoofdstuk wordt aannemelijk gemaakt dat dit niet kan.

11.1 Aantallen

Hoewel er al veel bouwhistorisch en archeologisch onderzoek is verricht in steden en dorpen, is het aantal torens dat daarbij wordt aangetroffen relatief klein. Relatief ten opzichte van de woontorens buiten een stedelijke omgeving. Gelet op de kwaliteit van het recente onderzoek is het minder waarschijnlijk dat zij bij het onderzoek niet als zodanig zijn herkend en dit wijst dus op een gering aantal torens. Kritische noot: niet elk stenen huis met een vierkante plattegrond dat tijdens archeologisch onderzoek wordt gevonden ook daadwerkelijk een toren geweest.²

Volgens Noomen komen relatief veel torens voor in Friese steden en dorpen, de stinsen, maar een aantal noemt hij niet.³ Volgens Meischke bezat Maastricht meer torens dan enige andere stad in Nederland.⁴ Toch blijkt dit niet, noch uit zijn eigen publicaties, noch uit andere onderzoeken.⁵ Naast de Liebaert en de Toren van St. Gerlach (fig. 4) stond op de hoek van de Brugstraat en de Kersenmarkt de 'Goeseman' toren.

Naast de hiervoor genoemde torens in Maastricht zijn torens aangetroffen in Haarlem, Utrecht, 's-Hertogenbosch, Alkmaar, Beverwijk en onder meer in Sneek en IJlst.

Figuur 1 Het pand Achter de Dom 7 te Utrecht (midden) in 1752. Tekening P.J. van Liender 1752. HUA, inv.nr. 35133

Figuur 2 Het pand Achter de Dom 7 te Utrecht (midden). De kantelen berusten vermoedelijk op fantasie. Foto auteur.

¹ Zie hiervoor Temminck Groll 1963.

² Van Drunen noemt in 's-Hertogenbosch de Gulden Poort als woontoren. Dit huis van 9 x 9 meter buitenwerks stond aan de Markt 24. Het pand had twee houten gevels aan de straat en twee stenen trapgevels en telde vier bouwlagen onder een kap. Afgaande op de afbeelding van Pronk valt te betwijfelen of hier sprake is van een toren. Hoewel Van Drunen deze toren wel tot de woontorens rekent, vermoedt hij mijns inziens terecht dat sommige torens hun plattegrond danken aan het feit dat op een hoek van een bouwblok niet meer ruimte beschikbaar was, zoals dat volgens mij bij de Gulden Poort het geval is. Zie Van Drunen 2001, 91.

³ Noomen 2009a en Noomen 2009b.

⁴ Meischke 1973, 85.

⁵ Meischke laat ze in zijn artikel over het Maastrichtse burgerhuis ook buiten beschouwing. Zie Meischke 1973, 85.

11.2 Kenmerken

Uit de inventarisatie blijkt dat de meeste torens een plattegrond hadden met een maat van rond de 9 x 9 meter en een muurdikte van rond de 1 meter. In Maastricht zijn ze soms iets groter, enkele torens in 's-Hertogenbosch fors kleiner. Zie onderstaande tabel.

Plaats	Naam en/of adres	Maat	Muurdikte	Datering
Maastricht	Liebaert	circa 12,7 x 10 meter	1,3 m	XIII
Maastricht	Toren van St. Gerlach	9,18 x 8,45 meter	1,06 + 1,12 m	XIIIa
Haarlem	Barnardijtenstinsse	8,9 x 7,5 meter	0,82 m	XIII of XIV
Haarlem	Claes van Huessenhuis	onbekend	onbekend	XIII of XIV
Haarlem	Grote Markt	8,9 x min. 10,4 meter	1,2 m	?
Utrecht	Achter de Dom 7	9,2 x 6,9 meter	0,8 m	ca 1400
Utrecht	Achter Clarenburg 2	8,5 x 8 meter	0,8 m	1320
Utrecht	Neude 35-36	8,5 x 7,5 meter	0,8 m	XIII d
Alkmaar	Langestraat 16/18	9 x 9 meter	1,2 m	XIII
Beverwijk	Breestraat	9,8 x 8,7 meter	1,1 m	XIVa
Sneek	Gruitersma-stins	onbekend	onbekend	XIV
IJlst	Harinxma- of Ilo-stins	onbekend	onbekend	XIV
's-Hertogenbosch	Huis 'Milanen'	12,8 x 11,5 meter	onbekend	onbekend ⁶
's-Hertogenbosch	Achter het Wild Varken 9a	6 x 7 meter	onbekend	XIII d?
's-Hertogenbosch	Achter het Verguld Harnas 9	6,5 x 5 meter	0,6 à 07 m ⁷	XIII d?
's-Hertogenbosch	Hinthamerstraat 89/91	6,1 x 6,1 meter	onbekend	Onbekend ⁸

Voor zover er iets bekend is over de opbouw van de torens hadden zij soms een gekanteelde weergang, soms ook met arkeltorens.⁹ De torens bevatten meestal twee of drie bouwlagen. Over de positie van de ingang is weinig bekend. Bij een aantal van de hier behandelde torens lag de ingang op maaiveldniveau. Van Drunen meent dat de torens in 's-Hertogenbosch een onderbouw hadden met een verhoogd gelegen ingang.¹⁰ Hij baseert zich daarbij niet op vondsten in 's-Hertogenbosch zelf, maar op een overzicht van romaanse woonhuizen in het westen van Duitsland.¹¹ Slechts in reconstructies van zulke stedelijke torens wordt vermoed dat deze een verhoogd gelegen ingang hadden, zoals bij de toren in Beverwijk en de toren Achter het Verguld Harnas 9 in 's-Hertogenbosch (fig. 3).¹²

Figuur 3 Reconstructie van twee torens in 's-Hertogenbosch buiten de eerste stadsmuur. Situatie rond 1300. Links Achter het Verguld Harnas 9, rechts Achter het Wild Varken 9a. Bron: Treling 2011, 62

⁶ Volgens Van Drunen is de vrijwel vierkante plattegrond van dit huis niet alleen te verklaren uit de ligging op een straathoek, maar waarom vermeldt hij niet. Van Drunen 2001, 90-91. De vraag blijft dus of het hier daadwerkelijk om een toren gaat.

⁷ Baksteenformaat 28/29 x 12/13 x 6/7 cm. Treling 2011, 57.

⁸ Dit is duidelijk een twijfelgeval. Het gaat om een 'torenvormig' vierkant bakstenen huis dat aan de voor- en achterzijde voorzien was van een gevel met kantelen. De hoeken van de voorgevel bevatten arkeltorens. De toren was echter aan alle zijden ingebouwd. Van Drunen en Glaudemans 1997, 174-175.

⁹ Dit laatste betreft bijvoorbeeld het torenvormig huis achter de Hinthamerstraat te 's-Hertogenbosch.

¹⁰ Van Drunen 2001, 90.

¹¹ Hij baseert zich op: Wiedenau, A., 1983, *Katalog der romanischen Wohnbauten in westdeutschen Städten und Siedlungen*, Tübingen.

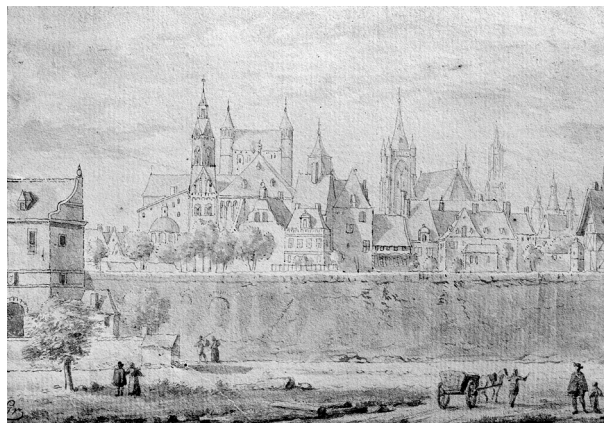
¹² Treling 2011.

Geen van de torens heeft of had voor zover bekend een omgrachting.¹³ De torens stonden in veel gevallen niet solitair, hadden geen voorburcht en waren vermoedelijk niet verdedigbaar.¹⁴ Dat laatste valt af te leiden uit de bouwhistorisch onderzochte torens: er zijn geen elementen gevonden die op een verdedigbaarheid duiden, anders dan dikkere muren en muren van baksteen, maar die komen ook voor bij andere huizen in de stedelijke omgeving, vooral in de vroege periode (de 13de eeuw).¹⁵

11.3 Opdrachtgevers

Wie bouwden nu deze torens? Analooq aan de woontorens buiten de stad, ligt het voor de hand te veronderstellen dat de opdrachtgevers gezocht moeten worden in ministeriale of daarmee verwante families. De bouw van een dergelijke toren zou dan verband kunnen houden met een functie waarvoor het wonen in de stad een voorwaarde was, bijvoorbeeld het beheer van bepaalde goederen in of in de directe nabijheid van een stad. De gegevens over de opdrachtgevers van torens in een stedelijke omgeving zijn echter schaars en uit die gegevens blijkt niet dat de torens zijn gebouwd door ministerialen en daarmee verwante families.

In Haarlem is veel grafelijk grondbezit rond de Grote Markt uitgegeven aan 12de-eeuwse ministerialen.¹⁶ In het bijzonder geldt dit voor de grote percelen aan de noordzijde van de Grote Markt en voor een groot perceel aan de zuidzijde, dat aan ridder Simon van Haarlem toebehoorde.¹⁷ De ministerialen hebben Haarlem al vroeg in de 13de eeuw weer verlaten en gelet op de bouwdata van de daar aanwezige torens is het de vraag of zij de torens hebben gebouwd, dit in tegenstelling tot wat Van Regteren Altena c.s. beweren.¹⁸ In de 14de en 15de eeuw waren de percelen van de ministerialen in het bezit van de

Figuur 4 De Toren van St. Gerlach te Maastricht (bij de pijl). Tekening A. Rademaker circa 1730, detail. Foto RCE, inv.nr. 2885

Figuur 5 Tekening van de Grote Markt te Haarlem met geheel rechts het Claes van Huessenhuis. De combinatie toren-huis doet denken aan het pand Achter de Dom te Utrecht (zie fig. 2). Tekening P. Saenredam 1629. KB, inv.nr. 133 M 5, detail

¹³ Bij de toren Achter het Verguld Harnas 9 in 's-Hertogenbosch is het water ter plaatse gedempt vóór de bouw van de toren. Zie Treling 2011, 57.

¹⁴ De 'schietgaten' die zich volgens Van Nispen op de eerste verdieping van de toren St. Gerlach te Maastricht bevonden zijn mijns inziens eerder lichtspelen. Uit het feit dat deze spleten zich in een zijgevel bevonden kan worden afgeleid dat de toren tenminste aan één zijde vrij stond, maar of het een solitaire toren betrof is daarmee niet gezegd. Uit de opmeting blijkt namelijk niet dat de andere zijgevel vrij stond. Van Nispen tot Sevenaer 1953, 594. Tekeningen van de opmeting bevinden zich in het archief van de RCE.

¹⁵ Van Drunen en Glaudemans vermoeden dat men achter de kantelen van het torenvormige huis achter de Hinthamerstraat zelfs niet eens kon lopen.

¹⁶ Van Regteren Altena en Speet 1982, 24-25.

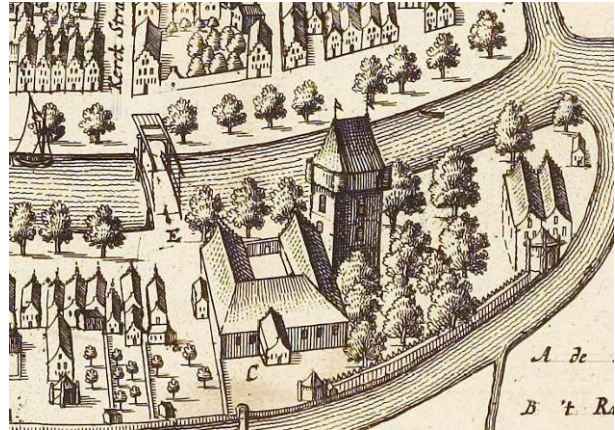
¹⁷ Van Regteren Altena en Speet 1982, 25.

¹⁸ Van Regteren Altena en Speet 1982, 25. Van Regteren Altena en Speet volgen Uitermark die 'het toch

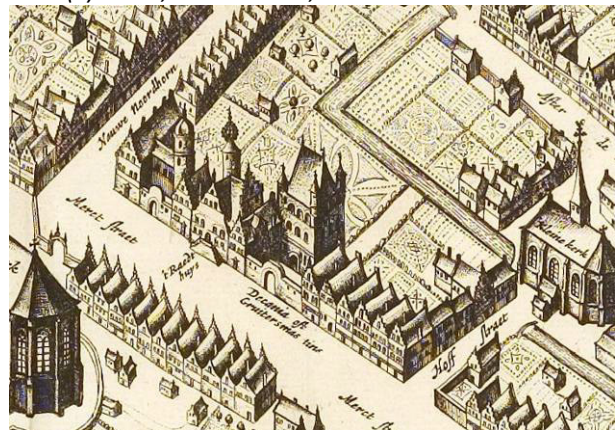
vooraanstaande Haarlemse burgers. Er is geen directe relatie tussen de ministerialen en deze geslachten aangetoond.¹⁹ Een familie, de familie Van Huessen, onder meer schouten en schepenen van Haarlem, komt voor als eigenaar van twee van deze torens. Zij waren onder meer schepenen van Haarlem, maar of zij verantwoordelijk zijn voor de bouw is niet bekend. Thierry de Bye Dólleman en Janssen achten het mogelijk dat het Claes van Huessenhuis (fig. 5) nog is gebouwd door een lid uit het adellijke geslacht Van Adrichem.²⁰

In Utrecht is het claustrale huis Achter Clarenburg 2 vermoedelijk gebouwd door Hugo Hardebol, kanunnik van het kapittel van Sint Marie. Het pand Achter de Dom 7 is gebouwd op het claustrale gebied van de St. Maartenskerk (de Dom). Wie de bouwheer was, is echter niet bekend.²¹ Dat geldt ook voor de opdrachtgever van de toren achter het huis Neude 35-36.

Burgers stelt dat de vermogende burgerlijke 'stadsadel' streefde naar opname in de adel of de ridderstand.²² Een lid van het geslacht De Vries liet daarom vermoedelijk in de eerste helft van de 13de eeuw het huis Fresenburg bouwen, een zogenaamd stadskasteel.²³ Het was een zeer groot rechthoekig bakstenen huis met kantelen op de zijgevels en op de vier hoeken een arkeltoeren. Volgens Klück kan het tot één van de oudste huizen in Utrecht gerekend worden.²⁴ Leden van het zeer vermogende geslacht De Vries trouwden met mensen van adel en Lambert de Vries werd in 1292 door Floris V tot ridder geslagen.²⁵ Volgens Burgers de eerste burger in de Noordelijke Nederlanden die het zover bracht. Hoewel het hier een familie betreft die een veel groter stenen huis in Utrecht bouwt, kan het hiervoor geschetste ook op de torens in die stad van toepassing zijn: de toren als statussymbool.

Figuur 6 De Harinxma- of Ilostins op de kaart van Blaeu(?). FHLC, Kaartnr. 156, detail

Figuur 7 De Gruetersmastins op de kaart van Sneek uit de Stedenatlas van J. Blaeu, 1649. FHLC, Kaartnr. 256, detail

Van Nispen vermoedt dat De Liebaert in Maastricht in de 13de eeuw is gebouwd door het geslacht De Leopardo (= luipaard = liebaert).²⁶ Enkele leden van dit geslacht waren schepenen van Maastricht. De Toren van St. Gerlach is vermoedelijk in het eerste kwart van de 13de eeuw gebouwd door een lid

aannemelijk [acht] dat de latere adel de voormalige woonterreinen van deze ministerialen als "riantste panden in de stad" heeft overgenomen'.

¹⁹ Van Regteren Altena en Speet 1982, 25. Niet duidelijk is of de geslachten tot de adel behoren of tot de ministerialen of partiërs. De Haar spreekt van 'regeringsgeslacht'. Zie Van de Haar 1961, 151.

²⁰ Thierry de Bye Dólleman en Janssen 1962, 101.

²¹ Van der Hoeve 2002, 5.

²² Burgers 1991, 10.

²³ Klück 1986, 197.

²⁴ Klück 1986, 197.

²⁵ Burgers 1991, 13.

²⁶ Van Nispen tot Sevenaer 1953, 594.

uit het geslacht Van Haren.²⁷

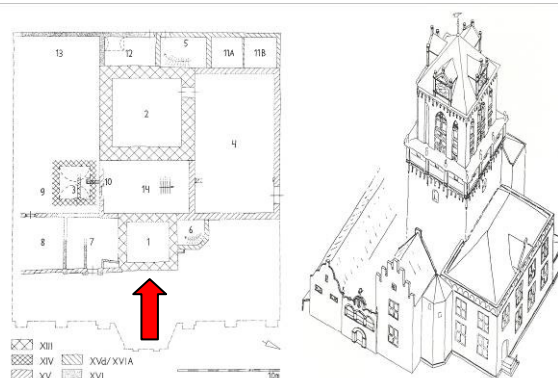
Bij de hier genoemde voorbeelden is niet bekend of zij zijn gebouwd door leden van adellijke of ministeriale families, zoals de torens buiten de stedelijke omgeving. Voor zover kon worden nagegaan lijkt het er eerder op dat de torens zijn gebouwd door leden van kapittels (Utrecht) of door (niet adellijke) patriciërs.

In Friesland kan er een relatie worden gelegd tussen de bezitters van stinsen op het land en de stinsen in een stedelijke omgeving.²⁸ Uit het onderzoek van Noomen komt het beeld naar voren dat er geen verschil in sociale positie is tussen de hoofdelingen die in de steden een stins bewoonden en de hoofdelingen buiten de steden. Deze hoofdelingen waren vaak familie van elkaar en hadden in sommige gevallen zowel een stins op het land als in de stedelijke omgeving.

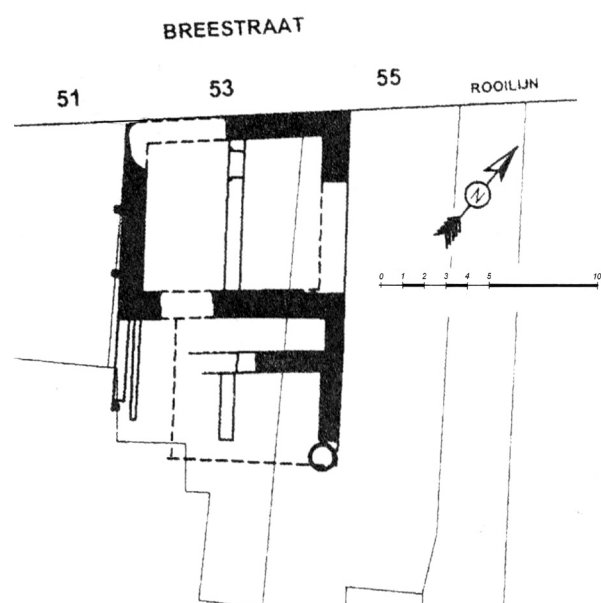
11.4 Grafelijke torens

Naast de hiervoor genoemde torens stonden er in de steden ook grafelijke torens. Deze torens staan bekend als 'Gravensteen', waarvan de bekendste het Gravensteen te Leiden is. In Haarlem stond een Gravensteen aan het Spaarne nabij de Gravenstenenbrug.²⁹ Dit steen wordt vermeld in een brief van 1359, waarbij hertog Albrecht aan Jan van Schoten en diens erven geeft: *'de helfte van den toerne, die geheeten is 's graven stien onverdeelt staende ende geleghen is binnen Haerlem op die Spaerne ende oude grafte van Bakenesse'*.³⁰ Over vorm en

De achterzijde van het stadhuis te Delft wordt tegenwoordig gedomineerd door een grafelijke toren, het Nieuwe Steen.³¹ Deze heeft een maat van 9,5 × 9,5 meter met bakstenen muren van bijna 1,5 meter dik en een hoogte van 20 meter. De toren dateert volgens De Groot uit de late 13de eeuw. Hieraan ging een kleinere bakstenen voorganger vooraf, een vierkante toren met een buitenwerkse maat van 5.75 × 5,85 meter en een muurdikte van 0,80 à 0,83 meter (fig. 8). De Groot vermoedt dat het hier gaat om het Oude Steen, daterend uit het midden van de 13de eeuw.³² Ook deze toren is in opdracht van een graaf van Holland gebouwd. Uit het archeologisch onderzoek is niet gebleken dat het Oude of Nieuwe Steen omgracht was, maar niet duidelijk is of hiernaar ook is gezocht.

Figuur 8 Reconstructie van het stadhuis van Delft met bij 1 (zie pijl) het 13de-eeuwse Gravensteen. Tekening De Groot 1984. Bron: De Groot 1984, 4

Figuur 9 Fundering van de toren in Beverwijk. Bron: Weber 2002b, 48

²⁷ Van Nispen tot Sevenaer 1953, 594.

²⁸ Noomen 2009a, *passim*.

²⁹ Van Regteren Altena en Speet 1982, 23.

³⁰ Huizinga 1905, 426.

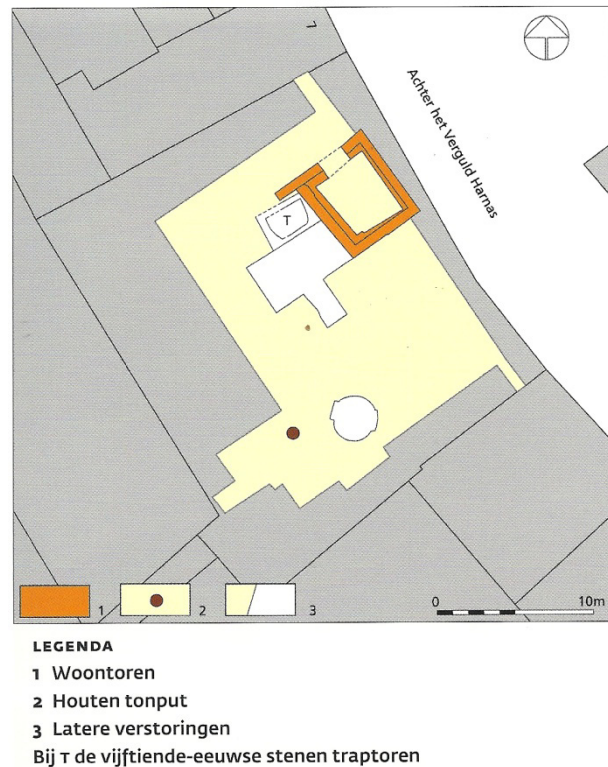
³¹ De Groot 1984, 3.

³² De Groot 1984, 9.

Het Gravensteen te Leiden stond volgens Orsel in oorsprong niet in de stedelijke omgeving maar daar net buiten.³³ De solitaire toren stond op een eigen omgracht eiland en behoort tot de woontorens.

Hoewel alle grafelijke torens, kunnen zij niet geheel aan elkaar gelijk gesteld worden, al was het maar omdat de situering niet overal dezelfde is. Qua functie zijn ze wel aan elkaar gelijk. Volgens Janssen had dit type torens over het algemeen een gevangenisfunctie in de vorm van een zogenaamd 'stok'.³⁴

In Beverwijk zijn bij archeologisch onderzoek de funderingen aangetroffen van een vrijwel vierkante bakstenen toren van 9,8 x 8,7 meter buitenwerks (fig. 9).³⁵ De muurdikte bedroeg gemiddeld 1,10 meter. Over de opbouw is niet meer bekend dan dat de begane grond boven het maaiveld lag, boven een kelder. Aan de achterzijde bevond zich een aanbouw waarvan Alders vermoedt dat deze de functie had van trappenhuis.³⁶ Sporen van een omgrachting zijn niet gevonden. De toren kan volgens Janssen mogelijk door de graaf van Holland of in zijn opdracht zijn gebouwd.³⁷

Figuur 10 Fundamenten van de toren Achter het Verguld Harnas 9. Bron: Treling 2011, 57

11.5 Woontorens of niet?

De belangrijkste vraag is: kunnen de torens binnen de stedelijke context tot de woontorens gerekend worden? In deze studie wordt de woontoren gedefinieerd als een solitaire veelal omgrachte toren. De torens in de stad zijn zoals gezegd niet omgracht. Voor zover gegevens bekend zijn, hebben de meeste ook niet solitair gestaan. Uitzondering zijn (een deel van) de grafelijke torens. Het uiterlijk van de torens is eigenlijk het enige punt van overeenkomst met de woontorens. Verdedigbaar zullen de torens wel zijn geweest. In principe was in die tijd ieder bakstenen gebouw met bakstenen muren verdedigbaar, maar uit de bouwverboden uit de 14de en 15de eeuw blijkt dat men een gebouw met muren vanaf 60 cm dik als verdedigbaar zag en daar voldoen deze torens aan.³⁸

Voor het hiervoor genoemde Fresenburg constateert Klück een 'merkwaardige tegenstelling tussen al het krijgshaftig vertoon van ca 1,20 m dikke muren, kantelen, hoektorentjes, (schiet)spleten in de traptoren enerzijds en de grote vensters in voor- en achtergevel op de beganegrond anderzijds'.³⁹ In hoofdstuk 6 waren ook al twijfels geuit bij het nut van kantelen en arkeltorens bij woontorens. Het lijkt ook hier volgens Klück of 'show' of de grote vensters zouden in tijden van nood afdoende

³³ Orsel 2007.

³⁴ Vriendelijke mededeling prof.dr. H.L. Janssen.

³⁵ De naamloze toren was gelegen aan de zuidzijde van de Breestraat. Er zijn geen resten bewaard gebleven. Ter plaatse bevindt zich nieuwbouw.

³⁶ Alders 2002, 45.

³⁷ Vriendelijke mededeling prof.dr. H.L. Janssen.

³⁸ Bijvoorbeeld het verbod uitgevaardigd door de graaf van Holland voor de steden Leiden, Delft en Dordrecht in 1351-1352. Hieruit blijkt dat huizen met een muurdikte van 2 stenen, circa 60 cm, als gevaarlijke sterkte golden. Janssen 1995, 60.

³⁹ Klück 1986, 203.

gebarricadeerd moeten kunnen worden. Klück acht echter ook een zekere mate van verdedigbaarheid bij stadskastelen niet onwaarschijnlijk.⁴⁰

Uitzondering op het bovenstaande zouden de torens Achter het Verguld Harnas 9 (fig. 3 en 10) en Achter het Wild Varken 9a in 's-Hertogenbosch kunnen zijn (fig. 3). Van de toren Achter het Verguld Harnas wordt door Janssen vermoed dat hij om strategische redenen door de hertog van Brabant kan zijn gebouwd ter bescherming van een vermoedelijke Jodenwijk net buiten de stadsmuren.⁴¹

Het gaat hier vermoedelijk dus niet om torens in een stedelijke omgeving, maar daar heel vlakbij. Als dit klopt zouden de torens mogelijk tot de woontorens gerekend kunnen worden. Vooralsnog zijn de gegevens daarvoor nog te summier.

11.6 Vergelijking met torens elders

Niet alleen in Nederland, maar ook in andere landen in West-Europa zijn torens in steden gebouwd, bijvoorbeeld in San Gimignano en Bologna in Italië en Regensburg in Duitsland. Zijn de torens in Nederland daarmee vergelijkbaar? Ten dele. De torens in genoemde steden zijn, zeker in Italië, veel hoger dan de torens in Nederland. Vaak staan ook zij niet solitair, maar maken onderdeel uit van een complex, zeker in Regensburg.⁴²

Strobel maakt onderscheid tussen Wehrtürme, Wohntürme en Patriziertürme.⁴³ Wehrtürme

zijn volgens hem niet los te zien van de stadsmuur, Patriziertürme niet van een bijbehorend woonhuis.⁴⁴ Hij stelt: *'Immer erst zusammen mit dem Kult- oder Nutzbau wird den Sinn des Turmes ganz verständlich'*.⁴⁵ Strobel stelt verder: *'In Regensburg ist der Patrizierturm tatsächlich kein Wohnturm, sondern dient allen repräsentativen Zwecken'*.⁴⁶ Wat hij dan precies verstaat onder een woontoren is niet duidelijk en kan ook niet worden opgemaakt uit de door hem gegeven voorbeelden.

In Regensburg zijn de vroege torens uit de 11de en 12de eeuw meestal voor bewoning gebruikt.⁴⁷ Een verdedigingsfunctie lijkt niet aanwezig en de toren als statussymbool uit zich in de vormgeving en detaillering van de voorgevel. Bij de latere torens komen kantelen voor, maar een weergang ontbreekt. Wel bevatten deze torens schietgaten in de zijgevels die volgens Strobel zouden duiden

Figuur 11 De Torre Garisenda (links) en de Torre degli Asinelli (rechts) te Bologna. Geheel rechts een doorsnede door de Torre Prendiparte te Bologna. Foto's auteur

⁴⁰ Klück 1986, 203.

⁴¹ Janssen 2011, 42-43.

⁴² Strobel 1976, 35.

⁴³ Strobel 1967.

⁴⁴ Strobel 1967, 93.

⁴⁵ Strobel 1967, 93.

⁴⁶ Strobel 1967, 94.

⁴⁷ Strobel 1976, 35. Strobel stelt dat voor deze vroege torens niet meer is na te gaan tot welk type zij behoren.

op verdedigbaarheid omdat ze de straat aan weerszijden bestrijken. Gelet op het geringe aantal schietgaten en de grote openingen in de voorgevels gaat het daarbij volgens hem niet om de verdediging van de toren zelf, als wel om de verdediging van de stad waarin ze liggen. Hij vergelijkt de concentraties van torens met schietgaten langs hoofdstraten met een stadmuur.⁴⁸ Strobel trekt hier een vergelijking met torens in Volterra, Siena en Orvieto die getuige oorkonden in tijden van onrust door het stadsbestuur opeisbaar waren.⁴⁹ De torens zijn weliswaar niet primair defensief, maar de schietspleten en eventuele weergangen met kantelen zijn wel te gebruiken voor bijvoorbeeld boog(sluip)schutters en in die zin van militaire betekenis.

In Italië zijn de torens zeker primair een statussymbool, waarbij de bouwers elkaar door de hoogte de loef probeerden af te steken. De torens zijn over het algemeen inwendig klein van oppervlak en niet bedoeld om in te wonen. Torens als de Torre degli Asinelli en de Torre Prendiparte in Bologna bestaan in het interieur bijvoorbeeld alleen uit trappen (fig. 11).

In de Italiaanse steden en bijvoorbeeld Regensburg komen veel meer torens voor als in Nederland. San Gimignano bijvoorbeeld bezat er in oorsprong 72, Bologna 80 à 100. Zowel in Duitsland als Italië zijn de torens door patriciërs gebouwd.

Conclusie

In dit hoofdstuk is een aantal torenvormige bouwwerken, die qua morfologie gelijkenis vertonen met woontorens, nader beschouwd. De conclusie is gerechtvaardigd dat de meeste torens, ondanks uiterlijke gelijkenis, niet tot de woontorens gerekend kunnen worden volgens de in dit onderzoek gehanteerde definitie. Ze staan in de meeste gevallen niet solitair en zijn niet omgracht.

Het Gravensteen te Leiden kan wel tot de woontorens gerekend worden, deze toren stond volgens Orsel oorspronkelijk niet in de stad, was omgracht en had een voorburch.⁵⁰ Of dat ook geldt voor grafelijke torens in andere steden zou nader onderzocht moeten worden. Ook de twee torens in 's-Hertogenbosch zouden gezien de functie en het feit dat de torens buiten de stadsmuur stonden misschien tot de woontorens gerekend kunnen worden, al waren ze niet omgracht. Van deze torens is echter alleen de plattegrond bekend.

De torens in de Nederlandse stedelijke omgeving kunnen niet worden vergeleken met torens in bijvoorbeeld Duitsland of Italië, behalve dan dat zij ook daar door vooraanstaande burgers zijn gebouwd. Ze verschillen sterk in omvang en zeker in hoogte. Of ze een afgeleide zijn van die buitenlandse torens valt buiten het kader van dit onderzoek.

⁴⁸ Strobel 1976, 47. Hij maakt bij de beschrijving van de schietgaten geen onderscheid in het type toren zoals hij dat in 1967 onderscheidde.

⁴⁹ Strobel 1976, 47-48.

⁵⁰ Orsel 2007.

